DUNYO XALQLARI YARALISHIDA TO`FON AFSONALARINING O`RNI

Qurbonaliyeva Maxfirat Sa'dulloyevna
Termiz davlat universiteti filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, Ph.D.

Annotatsiya

Qadimgi xalqlar afsonalari, xalq og`zaki ijodini o`rganar ekanmiz, xalqlarning yaralishida to`fonlar sababchi omil qilib olinganini ko`ramiz. Suv toshqinini o'rganish uchun qushlarning qo'yib yuborilishi, toshqindan keyin qurbonliklar keltirilishi kabi tafsilotlar ham borligi, qayiq to'xtagan joy muqaddas hisoblanishi, odamato , momohavoning bizgacha turli xalqlardan turlicha yetib kelganini o`rganmoqdamiz. Kori parchalarida, Mesopotamiyadagi barcha toshqin voqealarida to`fonlar takroriy jarayon deya e`tirof etiladi. Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida yorug‘lik tongi birinchi marta paydo bo‘lgan bu hududlarda suv toshqini haqidagi hikoyalar allaqachon mavjud. Suv toshqinlari va to`fonlar insoniyat sivilizatsiyasining deyarli butun tarixiga hamroh bo'lgan va ular hali ham hozirgi zamongacha hayotiyligini saqlab kelmoqdalar. Bu haqiqatning orqasida inson tabiatiga chuqur bog'liqligini ko`rsatadi.

Kalit so`zlar: Suv toshqini, dunyo xalqlari yaralishi, afsonalardagi haqiqat

Annotation

When we study the legends of ancient peoples, folklore, we see that the flood was a factor in peoples' creation. We are learning details such as the release of birds to study the flood, sacrifices made after the flood, where the boat stopped is considered sacred, adamato and momohava have reached us in different ways from different peoples. In the Kori fragments, in all flood events in Mesopotamia, floods are recognized as a repeated process. In the history of human civilization, there are already stories of floods in these regions where the dawn of light first appeared. Floods and typhoons have accompanied almost the entire history of human civilization, and they are still alive today. This shows that behind the truth is a deep connection to human nature.

Keywords: flood, creation of peoples of the world, truth in legends

Filadelfiya universiteti[79] muzeyida Pobel tomonidan topilgan Nippurdan olingan loy lavha parchasida joylashgan shumercha matn bo'lib , 90 ta shifrlangan satrni o'z ichiga oladi. Hikoyaning bosh qahramoni - podshoh va ruhoniy Ziusudra ("uzoq umr" degan ma'noni anglatadi), u yog'och haykalni o'yib, unga sig'inib, ibodat qilardi . Oracle unga xudolarning tantanali qarorini aytdi: "Biz shaxsan biz odam zotini yo'q qiladigan suv toshqini yuboramiz " [80]Falokat yaqinlashganda, bosh qahramon qayiqqa yashirinib, qochib qutuladi. Etti kundan keyin u lyukni ochdi va quyosh xudosi Utu paydo bo'ldi. Jussula bir ho'kiz va qo'yni qurbon qildi. Anu va Enlilga ta'zim qilib, u Dilmunda (" quyosh chiqadigan joy ") abadiy hayotga erishdi .

Belosas Bobilning Marduk oliy ruhoniysi va Antioxiya I ning zamondoshi (miloddan avvalgi 281 - 260 yillar). U o'z mamlakati tarixini yunon tilida Bobil deb atagan. Miloddan avvalgi 275-yilda Egey dengizining Kos orolida yozilgan bu asar yo'qolgan bo'lsa-da, uning ba'zi muhim parchalari ko'plab tarixchilar tomonidan mashhur iqtibos keltiriladi. Mixxat yozuvlari topilgunga qadar, Berosasning toshqin haqidagi hikoyasi Mesopotamiyadagi toshqin haqidagi yagona afsona edi. Belosasning yozuvlari dunyo yaratilishidan boshlanadi, toshqindan ancha oldin yashagan 10 ta podshohni tasvirlaydi va 10-shoh Sisulus toshqin hikoyasining qahramoni ekanligini ta'kidlaydi. Sisulus to'fon kelayotgani haqidagi ilohiy xabarni oldi va xudo unga oilasini, do'stlarini va hayvonlarini qutqarish uchun qayiq tayyorlashni buyurdi. Qutqarilganidan so'ng, kema Armanistondagi tog'da qurib qolgan . Xudolarga sajda qilgandan so'ng, u, uning xotini, qizi va qayiqchi odamlarni tashlab, xudoga aylandi. Freyzer Berozas tomonidan aytilgan toshqin haqidagi hikoyani Korining qadimiy parchalaridan olgan.Mesopotamiya suv toshqini haqidagi hikoyadan tashqari, qadimgi yunon mifologiyasida buyuk to'fondan keyin odamlarni yaratish uchun tosh otgan. Pira va Deukalion haqidagi hikoyalar , Injilning Ibtidosidagi Nuh hikoyasi va To'fon haqidagi hikoyalar ham mavjud.[81] Qur'ondagi Nuh alayhissalom tanish matnlardir. Shuni ta'kidlash kerakki, yunonlar, ibroniylar va arablar orasida toshqin hikoyalarining og'zaki matnlari juda ko'p .

Qadimgi Hindiston sirli mamlakat edi. Taxminan 700 000 yil oldin Hind vodiysida tosh davriga oid aholi punktlari bo'lgan. Miloddan avvalgi 7000-yillarda loy g‘ishtdan qurilgan kichik shaharlar paydo bo‘lib, ular chorvachilikni xonakilashtirish va g‘alla etishtirish mumkin edi. Miloddan avvalgi 2600-yillarda paydo bo'lgan Xarappa sivilizatsiyasi yuqori darajada rivojlangan suv ta'minoti va suv tizimlariga, keng ko'lamli savdo faoliyatiga ega bo'lgan shahar edi. Miloddan avvalgi 1800-600 yillar orasida hind madaniyati Vedalar va turli sanskrit kitoblari [82], o'rmon kitoblari va Upanishadlar kabi qadimiy hujjatlarni qoldirdi . Miloddan avvalgi 500 yildan keyin buddizm paydo bo'ldi. Miloddan avvalgi IV asrda Hindiston Mauriylar sulolasi tarkibiga kirdi va keng hududga ega bo'lgan birlashgan davlatga asos soldi. Miloddan avvalgi 400-yildan eramizning 400-yillarigacha,

---

[79] *Friedman, Steven Morgan* „A Brief History of the University, University of Pennsylvania Archives“. Archives.upenn.edu. 2010.

[80] Гесиод. *Полное собрание текстов*, Античное наследие. М.: Лабиринт, 2001.

[81] Вергилий „Энеида“, . *Буколики. Георгики. Энеида*. М.: Художественная литература, 1979.

[82] Monier Monier Williams, राम Archived 8 May 2021 at the Wayback Machine, Sanskrit English Dictionary with Etymology

bu ikki yirik hind dostonlari - Mahabharata va Ramayana[83] asta-sekin yakunlangan va keng tarqalgan davr edi . Shu bilan birga, epik ritmlar yordamida yaratilgan Purana ham juda mashhur edi Mashhurlik. Qadimgi Hindistonda hozirda ma'lum bo'lgan suv toshqini hikoyalari orasida Manu yaratilishiga asoslangan qadimiy hujjatlar va hindu bo'lmagan ba'zi qabilalarning og'zaki afsonalari mavjud . Muhim matnlarga quyidagilar kiradi:

Brahmaning yuz yo'li kitobi.Hindistonda eramizdan avvalgi 10-asrda paydo bo'lgan eng qadimgi toshqin hikoyasi ekanligi aytiladi. Hikoyada aytilishicha, Manu hovuzda qo‘llarini yuvayotgan edi, birdan uning qo‘liga baliq tushib: “Meni yaxshi saqla, men seni himoya qilaman”, dedi va toshqin kelayotganini aytdi. Manu baliqni sopol idishda ko‘tarib, o‘sib ulg‘aygan sari ariqga ko‘chirdi va nihoyat dengizga qo‘yib yubordi. Keyinchalik, sel kelganda, Manu qayiqqa o'tirib, qayiqni baliq shoxiga bog'lab qo'ydi va baliq uni shimoliy tog'ga tortdi, bu esa keyinchalik "Manu qo'nadigan joy" deb ataladi. Manu yerga tushgandan so'ng, u xudolarga sariyog ' , sut , zardob va tvorogni qurbon qildi.

Mahabharata."Mahabharata o'rmoni" ning 18-bobidagi toshqin hikoyasi. Ushbu hikoyaning yuqoridagi matndan farqi shundaki, Manuning shaxsi quyosh xudosi Vipassananing o'g'li va astsetikdir. To‘fon paytida u bilan bir vaqtda qayiqqa o‘tirgan yetti o‘lmas odam bor edi va qayiqda har xil urug‘lar bor edi. Manuning qayigi keyinchalik "Temir qayiq cho'qqisi" deb nomlangan. Manu tavba orqali turli jonzotlarni qayta yaratdi.

" Manu Dxarma ", hikoya asosan " Mahabharata " bilan bir xil.

"Purana baliqlari". Bu qadimgi hindlarning "Maha Purana" dan biri bo'lib, jami 291 bobdan iborat bo'lib, uning mazmuni baliqqa aylangan Vishnu haqida. Aytishlaricha, bu o'lmas Guangboning ishi bo'lib, uning shogirdi Yulduz orqali tarqaldi. To‘fon hikoyasining asosiy mazmuni avvalgi ikki matndan unchalik farq qilmaydi, lekin butun kitobning asosiy doirasi ustoz-shogird muloqotidir. Ushbu Puranalar bardlar orasida avloddan-avlodga mashhur bo'lgan deb ishoniladi va Yulduz ularning namoyon bo'lganlaridan biri edi.

Muria yaratilish tarixi.Qadim zamonlarda yomg'ir chuvalchanglari yerni yeb, dunyoda faqat suv qoldirgan. Ikki boladan boshqa hamma cho‘kib ketdi, ularni xudo toklari suvdan o‘sib, osmonga yetib borgan qovoqqa yashirib qo‘ygan. Yomg'ir chuvalchanglari tuproqni haydab chiqargandan so'ng, Mahapurub qovoqni tanlab oldi va uning ichida bolani topdi. U yerni topish uchun qarg'ani yubordi uning akalari dengizda omochni itarib yuborganini ko'rdi , ular haydalgan joylar quruqlikka aylandi, shuning uchun ikki bola quruqlikda yashashga yuborildi

Bill toshqin hikoyasi.Bill toshqin hikoyalaridan biri. Bhagvan yerdan ikkita inson yaratdi: bir o'g'il va bir qiz. Insonlardan aka-uka va opa-singillardan tug'ildi . Ayol suv olib kelgani borib , baliqni boqish uchun ovqat olib keldi. Oradan ancha vaqt o'tgach, Ro ismli baliq "Suv yerni ag'darib yuboradi,qovoq olib kelib , qafas yasang. Keyin ukangiz bilan qafasga yashirinishingiz kerak deydi. Keyin kuchli yomg'ir yog'di va osmon bilan yer birdek tuyuldi. Bhagvan suv toshqini tufayli hali ham omon qolgan odamlar borligini bilar edi, shuning uchun u baliqning tilini kesib tashladi va kesilgan til chigirtkaga aylandi . Bhagvan qizning yuzini g'arbga, yigitning sharqga , so`ngra yuzini bir-biriga qaratdi. Ular insoniyatning ota-bobolari bo'lishdi.Bill toshqinining ikkinchi hikoyasi. Uzoq vaqt oldin butun dunyo suv ostida edi va faqat ikkita tog' suv ustida edi. Ulardan biri Pavandungar, ikkinchisi esa Matafen deb ataladi. To'fon ko'tarilganda , xudo savatni ko'rib, "Siz kimsiz?" - deb so'radi , aka-uka va opa-singillar"miz deb javob oladi. Ular Xudo bilan gaplashganda, bir-birlariga salom berishadi. To`fon tinishi bilan Xudo odamni loydan yatarib boshlaydi.

Janubi-Sharqiy Osiyo afsonalari. Janubi-Sharqiy Osiyo Hindiston va Xitoyning chorrahasida joylashgan bo'lib, Xitoy va Hindistonning ikkita yirik sivilizatsiyasidan chuqur ta'sirlangan, ammo bu mintaqaning mahalliy madaniyati ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Taxminan 10 000 yil oldin, dengiz suvining ko'tarilishi Indoneziyani janubi - sharqiy Osiyodan ajratib qo'ydi. Ko'pgina

[83] Sattar, Arshia (1996). *The Rāmāyaṇa by Vālmīki: An Epic of Ancient India*.

tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, toshqin voqealari Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari tomonidan baham ko'rilgan keng tarqalgan hikoya turidir.

Filippin afsonasi. (Ifugaos), qattiq qurg'oqchilik bo'lganida, keksa odamlar daryoning ruhini topish uchun daryo tubining tagida qazishni taklif qilishdi. Uch kunlik qazishdan so‘ng birdaniga katta buloq otilib chiqib, chuqurdan qochishga ulgurmagan ko‘p odamlarni cho‘kdi. Ifugao xalqi suv olishni nishonlash uchun bayram uyushtirdi, endi ular ko'tarinki kayfiyatda bo'lganida, osmon to'satdan qorayib, kuchli yomg'ir yog'di va daryo xudosi g'azablangan. Bir juft aka-uka, Uigan va Bugandan tashqari hamma cho'kib ketdi. Ular mos ravishda Amuyao va Kalavitan tepasida yashaydilar. Suv butun yerni suv ostida qoldirib, faqat bu ikki tog' cho'qqisini qoldirdi. To‘fon olti oy davomida yerni qopladi. Suv toshqini bosilganidan keyin aka-uka va opa yana birlashib, birga yashashdi. Bir kuni Bugan bolaga homiladorligini bilib, uyatdan chiqib, daryo bo'ylab yuribdi. Keyinchalik, Maknongan xudosi uning oldida oq soqolli mehribon chol qiyofasida paydo bo'lib, unga insoniyatni ular orqali ko'paytirishni xohlagan xudo ekanligini aytdi.

Malayziyaning tub qabila vakillari afsonasi.Benua-Jakun xalqi, Johor shtatidagi mahalliy qabilalar, Malayziya . Yer ulkan suvni qoplaydigan qobiqdir. Qadim zamonlarda buyuk xudo Pirman bu qobiqni sindirib tashlagan va dunyoni katta toshqin vayron qilgan. Ammo Pirman erkak va ayolni yaratib, ularni Pulay yog'ochidan yasalgan qayiqqa solib qo'ydi. Ikki kishi suzib, qayiqda bir muddat to‘qnashgandan so‘ng, qayiq nihoyat to‘xtadi. Ularning ikkalasi asta-sekin kemaning yonidan quruqlikka o'tish yo'lini ochishdi. Boshida faqat zulmat bor edi, na ertalab, na tun, chunki quyosh hali yaratilmagan edi. Yorug'lik paydo bo'lganda, ular ettita butasini va ettita o'tloqni ko'rdilar. Ular insoniyat odam -ato va momo-havosi edi

Birma afsonasi. Birma Chingpavs yoki Singphos odamlari to'fon kelganda, PawPawNan-chaung va uning singlisi Chang-hko katta qayiqda qutqarildi. To‘qqizta xo‘roz va to‘qqizta igna olib kelishdi. Bo'rondan so'ng ular har kuni xo'roz va ignani dengizga tashlab, suvning chekinishini bilishardi. To‘qqizinchi kungina xo‘rozning qichqirig‘i va toshga tushgan igna ovozini eshitdilar. Ko‘p o‘tmay, aka-uka va opa kemani tashlab, aylanib yurishdi. Keyinchalik ular g'orda yashovchi ikkita elfni (peri yoki nat), erkak va ayolni uchratishdi. Ular aka-uka va opa-singilni qolishga taklif qilib, uyni tozalash, yerga ishlov berish, o'tin kesish va suv olish ishlarini bajarishlarini so'rashdi. Oradan ko‘p o‘tmay opa farzandli bo‘ldi. Bolaning ota-onasi ishga chiqsa, bolani ayol elf kuzatib turadi. Bu keksa elf jodugar. Bir kuni, bola yig'layotganda, keksa jodugar uni g'azab bilan ushlab, to'qqizta yo'lning chorrahasiga olib borib , bo'laklarga bo'lib tashladi. U uning qonini to'kdi va tana a'zolarini har tomonga sochdi. Kechqurun bolaning onasi ishdan qaytdi va bolani topa olmadi. Jodugar shafqatsiz javob berdi: "Siz uni yedingiz". Ulug‘ xudo zohir bo‘lib, unga dedi: “Men sening farzandingning bo‘laklarini bir joyga qo‘ya olmayman, lekin, men seni butun insoniyat xalqlarining onasi qila olaman”, dedi. Xitoydan, Birma, Bangladesh boshqa etnik guruhlar ona ularning hammasini o'z farzandlari deb ataydi, chunki ularning barchasi o'ldirilgan bolasining tarqoq tana bo'laklaridan kelib chiqqan deb hisoblaydi.

Vetnam bahnarlari afsonasi.Bir paytlar qush bilan qisqichbaqa janjallashibdi. Qush qisqichbaqaning karapasini teshib qo'ydi. Qisqichbaqa qasos olish uchun dengiz va daryolarni osmonga ko'tarib, barcha tirik mavjudotlarni cho'ktirdi. Ulkan qutida faqat aka va opa omon qolishdi. Har bir jonivordan bir juftdan qutiga solib, qopqog‘ini mahkam yopdilar va yetti kechayu kunduz suv ustida suzib yurdilar. Keyinroq aka tashqarida xo‘roz qichqirganini eshitdi , bu Xudo ota-bobolarimizga toshqin bosganini va qutidan chiqib ketishini bilish uchun keldi. Shunday qilib, uka avval barcha qushlarni, keyin barcha yovvoyi hayvonlarni qo'yib yubordi va nihoyat singlisi bilan quruqlikda birga bo'ldi. Qutilarga yig‘ib qo‘ygan donlari yo‘q bo‘lib ketganidan ular nima bilan yashashni bilmasdilar. Biroq, bir qora chumoli ularga ikkita don urug'ini olib keldi. Shu tariqa aka-uka va opa yana qutqarildi.

Tailandning shimoli-g'arbiy qismidagi Rava aholisi afsonasi.Dunyoning boshida suv toshqinlari yerni suv ostida qoldirdi va faqat uka va opa-singil tirik qoldi. Bir qush ularga turmush qurish kerakligini aytadi. Opa avvaliga rozi bo‘lmadi, lekin odamlarning avlodi bo‘lmasligini hisobga olib, ukasining xotini bo‘lishga rozi bo‘ldi. Keyinchalik u o'n yil homilador bo'lib, rava xalqi, taylar, xitoylar, yevropaliklar va boshqa xalqlarni onasi bo`ldi.

Shimoliy Tailandning Khmu aholisi afsonalari.(Kammu) Ikki aka-uka va opa-singil hikoyasida , kalamushni qazishni boshlaydi , kalamush chuqurroq qazishni davom ettirdi. Suv ko'tarilib, qishloqni va yerni suv bosadi. "Bambuk ular yog'och baraban yasashni o'rganadi , suv ko`tarilishi bilan baraban og'zini mum bilan muhrlab qo'yishadi." To'fondan keyin hamma cho'kib ketdi.Y er yuzida faqat aka-uka va opa-singillar qoldi. Bir kakuk ularga qo'shiq aytdi: "Aka va opa, birga quchoqlashinglar!" Qiz etti yil homilador bo'lib, uni uyning orqasiga qo'yishdi. Ko'p vaqt o'tgach, ular ovozlarni eshitdilar. Romit xalqi undan keyin Kemu xalqi, Tailand xalqi, G'arb va Xitoy xalqi chiqdi. Keyinchalik hikoyada ular gapirish va yozishni qanday o'rganganligi, banan, shakarqamish va fillarni qanday ajratish haqida syujetlar bor[84]. Janubi-Sharqiy Osiyoda ko'plab toshqin voqealari mavjud bo'lib, ular va Xitoy toshqinlari o'rtasida yaqin aloqalar mavjud.Yaxshilikni ifodalovchi xudo yovuzlikni ifodalovchi gigant bilan jang qildi va nihoyat, Ymir vafot etganida, uning yarasidan ko'p miqdorda qon quyilib, o'z urug'ini yo'q qildi. Burgmir (yovuz ayoz devlarining ajdodlaridan biri) va qayiqda qochib ketgan xotini bundan mustasno. U dunyoning chekkasiga qochib , o'rnashib oldi va bu joyni Jotunxaym (gigantlar mamlakati) deb nomladi, u har doim xudolar tomonidan boshqariladigan dunyoga yovuzlik qilishga urinib ko'rgan ayoz gigantlarining katta guruhini tug'di.

Yangi Gvineya Vamansi afsonasi.Bir kuni mehribon bir odamning xotini portga suzib kelayotgan katta baliqni ko‘rib, eriga aytibdi. Yaxshi odam bir o'g'li va ikki qizidan bu baliqni tutmaslikni so'radi. Boshqalar baliqni tutib, qirg'oqqa sudrab olib ketishdi, yaxshi odam hammaga baliqni yemaslikni maslahat berdi, lekin hamma tinglashdan bosh tortdi va baliqni o'zaro yeydi. Yaxshi odam shosha-pisha daraxtga bir juft turli hayvonlarni haydab, oilasi bilan kokos daraxti tepasiga chiqdi . Yerdan suv toshqinlari ko'tarilib, hamma va hayvonlarni cho'kdi. Suv kamaygach, yaxshi odamning oilasi daraxtdan tushib, uylarini tikladilar.[85]

Avstraliya afsonasi. 1.Inetina qirg'oqda mollyuskani garpun bilan pichoqladi, u bilan janjallashdi, g'azablangan holda Clam Manni katta marjon bilan parchalab tashladi . Clam Manning qoni to'xtovsiz otilib, dengiz suvini qizil rangga bo'yab, tumanga aylantirdi, quruqlikka tarqaldi va barcha odamlar va hayvonlarni cho'kdi. Faqat ikkita aka-uka omon qoldi va Xudo butun qabila yo'q bo'lib ketishining oldini olish uchun ularning turmush qurishlarini xohladi[86]. Shunday qilib, ular turmush qurishdi va kuchli Yudvad qabilasining ajdodlari bo'lishdi.

2. Qadim zamonlarda yer yuzida qadimgi xudolar yashagan. To'fon kelib, bu xudolarning ko'pini g'arq qildi, ba'zilari esa osmonga o'ralib, yulduzlarga aylandi. Suv tortilgach, buyuk xudo Pondergilning o‘g‘li Bevorand va uning qizi Qoraroq dunyoga qaytib, insoniyatning ajdodlari bo‘lishdi.

Afrika mintaqasi afsonasi.Yaunde, Kamerun , Afrikadagi Kaka xalqi afsonasida bir kuni tushdan keyin bir qishloqda uyda faqat bir qiz va uning akasi bor edi. Qiz uyning tashqarisida edi, bir qo'chqor keligach qiz uni to`ydiradi, va men senga muhim bir narsani aytmoqchiman. Bugun katta sel bo'ladi. Sen menga juda mehribonsan, tirik qolishingni hohlayman deydi. Uka va opa qo‘liga siqgunicha narsalarini yig‘ishtirib, qishloqdan qochib ketishdi . Ular ko‘p yillar davomida hech kimni topmay yashashdi, keyinroq qo‘ylar yana paydo bo‘lib, aka-uka bo‘lsalar ham, uylanishlari mumkinligini aytishdi tomga boshsiz ketmon tutqichi bog'lashadi. Shuning uchun ham bugungi kunda yaqin qarindoshlar turmushga chiqsa, er-xotin tomga tubi singan qozon va ketmon dastasini osib qo‘yishadi.

Adabiyotlar ro`yxati

1. Геродот. История в девяти книгах. Л.: Наука, 1972.

[84] Гигин. Мифы, Античная библиотека. СПб.: Алетейя, 2000.

[85] Павсаний. Описание Эллады. СПб.: Алетейя, 1996

[86] Гераклит. Опровержение или исцеление от мифов, переданных вопреки природе // Вестник древней истории / Перевод с древнегреческого, вступительная статья и комментарии В.Н. Ярхо.. — 1992.

2. Аполлодор. Мифологическая библиотека. Л.: Наука, 1972.
3. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. Греческая мифология, Античное наследие. М.: Лабиринт, 2000.
4. Beekes, R. S. P. Etymological dictionary of Greek. Leiden • Boston: Brill, 2010.
5. Тахо-Годи А. А. „Атлант“, . Мифы народов мира. М.: Советская энциклопедия, 1990 .,99bet.
6. Грейвс Роберт. Мифы Древней Греции, Антропология, этнография, мифология, фольклор. М.: Прогресс, 1992.
7. *Friedman, Steven Morgan* „A Brief History of the University, University of Pennsylvania Archives“. Archives.upenn.edu. 2010.
8. Гесиод. *Полное собрание текстов*, Античное наследие. М.: Лабиринт, 2001.
9. Вергилий „Энеида“, . *Буколики. Георгики. Энеида*. М.: Художественная литература, 1979.
10. Monier Monier Williams, राम Archived 8 May 2021 at the Wayback Machine, Sanskrit English Dictionary with Etymology
11. Sattar, Arshia (1996). *The Rāmāyaṇa by Vālmīki: An Epic of Ancient India*.
12. Гигин. Мифы, Античная библиотека. СПб.: Алетейя, 2000.